

ARAMIZDAKİ HAWKİNG'LERİ KEŞFETMEK...

Sinem BOZYER

Lisans ve yüksek lisans derecelerini İktisat alanında alan Bozyer, doktora eğitimine İstanbul Üniversitesi'nde iktisat alanında devam etmektedir. Tezinde dijital ekonomi ve davranışsal iktisat konularında çalışmaktadır. Ayrıca erişilebilir turizm, engelli turizmi konularıyla da ilgilenmektedir.

ÖZET – Çalışmalarıyla bilime yaptığı katkılar kadar, geçirmiş olduğu motor nöron hastalığına rağmen hayat enerjisini koruyarak azmin ve başarmanın en iyi örneklerinden birisi olan Stephen Hawking geçtiğimiz hafta, 76 yaşında hayatını kaybetti. Hawking, rahatsızlığı nedeniyle hayatının büyük bir kısmını tekerlekli sandalyesinde ve bir bilgisayar yardımıyla iletişim kurarak geçirmiş olmasına rağmen, engelli bireylerin fırsat verildiği takdirde engel tammayacağına bütün dünyaya ispatlamıştır. Şüphesiz bu başarılarında onun hayatını daha erişilebilir kılan insanların da payı vardır. Ünlü dâhinin hayatından ilham alınarak kaleme alınan bu değerlendirme notunda, aramızda yaşayan Hawking'leri keşfedebilmek için neler yapabileceğimize ve engelli bireylere hayatın nasıl daha erişilebilir kılınabileceğine değinilmiştir.

HERKES STEPHEN HAWKİNG KADAR ŞANSLI MI?

Geçtiğimiz hafta, teorik fizik alanında yaptığı çalışmaları ve özellikle karadelikler konusunda ortaya koyduğu teorilerle tanınan ünlü bilim insanı Stephan William Hawking'in hayatını kaybettiği haberini aldık. Hayatı filmlere, belgesellere konu olan Hawking, henüz 20'li yaşlarında doktora öğrencisi iken Amyotrofik Lateral Skleroz (ALS) hastası olduğunu öğrenmiş ve kendisine sadece iki yıl ömrü kaldığı söylenmesine rağmen, çalışmalarından vazgeçmeyerek başarısı ve azmiyle tüm dünyaya ilham kaynağı olmuştur. Şüphesiz Hawking birçok bilimsel çalışmaya imza atmış ve böylece dünyanın önde gelen fizikçileri arasında hak ettiği yerini almıştır. Ayrıca Hawking'i dünyanın en ünlü bilim insanları arasında olmasını sağlayan bir diğer özelliği, sinir sistemini etkileyen hastalığı nedeniyle felç olmasına ve hatta sesini dahi kaybetmesine rağmen koruduğu azmi ve mizah duygusu olmuştur. Öyle ki medya ile arasını her zaman iyi tutmuş ve hatta bilimsel çalışma alanının dışında olmasına rağmen yapay zekânın geleceği ve tehlikeleri, felsefe, siyaset gibi alanlarda da yorumlar yapmıştır. Hawking tüm bu iletişimi bir dakikada yaklaşık olarak 10 kelime sıralayabildiği, 2600 kelime hazinesi olan ve yazılı metni sesli olarak aktarabilen bilgisayarı sayesinde kurmuş ve insanın içerisinde bulunduğu şartlar ne olursa olsun her

zaman başaracak bir şeyleri olduğunu şu cümlesi ile ifade etmiştir: *"Yaşam ne kadar kötü gibi görünse de her zaman yapacak ve başaracak bir şeyler vardır. Hayatın olduğu yerde, umut da vardır."* Hawking rahatsızlığını hiçbir zaman engel olarak görmemiş ve insan için tek engelin sadece kendi zihni olduğunu, *"Benim diğer engelli bireylere tavsiyem, sahip oldukları engellerin onları iyi şeyler yapmaktan alıkoyamayacağı işlere yoğunlaşmaları ve yapamadıkları şeyler için üzülmeyi bırakmaları olabilir. Fiziksel engelleriniz, ruhunuzu da engellemesin"* şeklinde dile getirmiştir. Tabii ki Hawking'in imza attığı başarılarında yukarıdaki düşüncelerinin yanı sıra çevresinde kendisine inanan insanların olmasının da payı büyüktür. ALS hastası olduğunu bilmesine rağmen kendisiyle evlenen eşi, hayatını erişilebilir kılan arkadaşları, her zaman ona destek olan üniversitesi ve meslektaşları onun en büyük şansları olmuştur. Kendisi de birçok açıdan dünyadaki diğer engelli bireylerden şanslı olduğuna, 2011 yılı Dünya Engelliler Raporu'nda kaleme aldığı önsözde yer vermiştir.¹ Elbette Hawking'in sahip olduğu potansiyel insanların ona inanmasını sağlamıştır. Peki bizim çevremizde potansiyeline inanabileceğimiz kaç Hawking var? Engelli bireylerin ne kadarı Hawking kadar şanslı? Aramızdaki Hawkingleri ortaya çıkarmak için artık bazı soruları sormanın zamanı gelmedi mi?

¹ Dünya Sağlık Örgütü. (2011). Dünya engelliler raporu. 21.03.20178 tarihinde http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en/ adresinden erişildi.

ENGELLİ BİREYLERE DAİR VERİLER BİZE NE SÖYLÜYOR?

Engelli bireylerin günlük hayatta ne kadar rol aldığını anlamak için aslında sadece gözlem yapmamız yeterli olacaktır. Çevremizde bir meslek icra eden kaç engelli birey tanıyoruz? Özellikle içerisinde bulunduğumuz dönemde dijitalleşme ile işlerin kas gücünden zihin gücü kullanılarak yapılacak şekilde dönüşmesine rağmen neden engelli bireyleri iş hayatında daha fazla göremiyoruz? Belki ülkemizde engelli bireylerin sayısı az, bu nedenle onları çevremizde bir meslek icra ederken görme ihtimalimiz düşük diyebilirsiniz. Ancak Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık %15'ini engelli bireyler oluşturmaktadır ve bu oran yıllar geçtikçe artmaya devam etmektedir.² Ülkemizde ise 2002 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan Türkiye Engelliler Araştırması sonuçlarına göre ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel engelli nüfus ile süregelen bir hastalığa sahip olan nüfusun toplam nüfusa

oranı % 12,29'dur.³ Öte yandan 2011 yılında yine TÜİK tarafından yapılan Nüfus ve Konut Araştırması raporunda Türkiye nüfusunun %6,6'sının en az bir engeli olduğu belirtilmiştir.⁴ Ancak, bu son araştırmada toplam engelli sayısı; görme, duyma, konuşma, yürüme, merdiven çıkma veya inme, bir şey taşıma veya tutma ve yaşlılarına göre öğrenme, basit dört işlem yapma, hatırlama veya dikkatini toplama fonksiyonlarından en az birinde çok zorlanan veya hiç yapamayan engelli bireyler dâhil edilerek elde edilmiştir. Bu iki raporun sonuçları beraber değerlendirildiğinde ülkemizde yaklaşık olarak 5 ile 10 milyon arasında engelli birey bulunmaktadır. Öte yandan Tablo 1 'de verilmiş olan Devlet Personel Başkanlığı'nın 2017 yılı Eylül ayında yayınladığı Engelli Personel İstatistikleri'ne göre engelli bireylerin çalışabileceği kapsamda olan memur kadrolarında toplam 2.067.744 memur çalışmaktadır ve çalışanların 49.873'ünü engelli bireyler oluşturmaktadır.⁵

Tablo 1. Engelli memur istihdamında genel sayısal görünüm

Kapsamdaki Mevcut Memur Kadro Sayısı	2.067.744
Engelli Kontenjanı %3	62.244
Kontenjan Kapsamında Çalışan Engelli Memur Sayısı	48.803
Kontenjan Fazlası Çalışan Engelli Memur Sayısı	1.070
Toplam Çalışan Engelli Memur Sayısı	49.873
Engelli Kontenjan Açığı	13.441

Kaynak: Devlet Personel Başkanlığı

Kamuda engelli bireyler için 62.244 memur kadro kontenjanı ayrılmış olup, engelli bireylerin 48.803'ü kontenjan kapsamında 1.070'i kontenjan fazlası olarak çalışmaktadır. Verilere göre 13.441 kontenjan açığı bulunmaktadır. Engellilerin zihinsel çaba gerektiren işlerde çalışmalarının daha uygun olduğunu düşündüğümüzde çalışan engelli memur sayısının yukarıda belirttiğimiz toplam engelli birey sayısına göre oldukça düşük kaldığını söylemek mümkündür. Türkiye İş Kurumu tarafından engelli işçilere dair yayınlanan istatistiklerde engelli işçi çalıştırmakla yükümlü kamu kurumlarının

sayısındaki azalışın, kamuda çalışan engelli işçi sayısına da yansımaları görmekteyiz. 2010 yılında kamuda çalışan engelli işçi sayısı 12.000 civarında iken, 2017 yılında 10.000 seviyesine gerilemiştir. Öte yandan özel sektörde çalışan engelli işçi sayısı 2008 yılında 55.077 iken, 2017 yılında 102.751 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2). Ülkemizdeki çalışan toplam 12.699.769 işçi⁶ olduğunu dikkate aldığımızda 112.000 civarında olan toplam engelli işçi sayısının oransal olarak çok düşük kaldığı görülmektedir.

² Dünya Sağlık Örgütü. (2011). Dünya engelliler raporu.

³ Türkiye İstatistik Kurumu. (2002). Engelli İstatistikleri: Türkiye engelliler araştırması. 22.03.2018 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 adresinden erişildi.

⁴ Türkiye İstatistik Kurumu. (2011). Nüfus ve konut araştırması. 22.03.2018 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KI_TAP_ID=276 adresinden erişildi.

⁵ Devlet Personel Başkanlığı. (2017, Eylül). Engelli Personel İstatistikleri: Engelli Memur İstihdamında Genel Sayısal Görünüm 22.03.2018 tarihinde <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/engelli-personel-ve-omss-istatistikleri> adresinden erişildi.

⁶ Resmî Gazete. (2017, 29 Ocak). İşkollarındaki işçi sayıları ve sendikaların üye sayılarına ilişkin 2017 ocak ayı istatistikleri hakkında tebliğ. 22.03.2018 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr> adresinden erişildi.

Tablo 2. Engelli çalıştırmakla yükümlü işyerlerinde işçi olarak çalışan engelli birey sayısının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Çalıştırmakla Yükümlü Olunan Engelli Birey Sayısı		Çalışan Engelli Birey Sayısı	
	<i>Kamu</i>	<i>Özel</i>	<i>Kamu</i>	<i>Özel</i>
2017	7.801	117.687	10.323	102.751
2016	8.206	104.966	10.822	92.413
2015	8.432	99.262	10.696	84.370
2014	8.417	101.823	10.422	84.706
2013	9.514	97.689	11.804	80.434
2012	10.246	97.322	12.358	77.547
2011	10.496	86.607	12.347	71.088
2010	11.718	79.943	12.603	66.359
2009	12.086	70.550	12.653	58.876
2008	11.593	70.326	11.286	55.077

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, İstatistikler ⁷

HAYATIN İÇİNDE NEDEN AZ SAYIDA ENGELLİ BİREY VAR?

Son yıllarda devletin ilgili kurumları engellilere yönelik yasalar, tasarılar yapmaya; yerel yönetimler kapsamı altında olan bölgeleri engelliler için daha erişilebilir hale getirmeye; sivil toplum örgütleri ise engelliler konusunda farkındalık yaratmaya çalışmaktadırlar. Ancak, tüm bu gayretlere ve umut vadeden gelişmelere rağmen, istenilen sonuçlara tam olarak ulaşılamadığını görüyoruz. Çünkü hepimiz, potansiyel bir engelli adayı olduğumuzun farkında olsak da çevremizdeki engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştırmak için olması gerektiği kadar çaba sarf etmiyor ve onları görmezden geliyoruz. Devlet, engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştırmak için yasal düzenlemeler getirse de bu yasal düzenlemelerin uygulaması sınırlı kalmakta ve düzenlemeler sadece yasaya uyma maksadı taşımaktalar. Nitekim yasalara rağmen turistik otellerde engelliler için tasarlanmış oda ve imkânların yetersizliğinden hala söz etmek mümkün. Yerel yönetimler, şehirleri engellilere erişilebilir kılmak için kaldırımlar, rampalar, özel yollar, asansörler, park alanları yapıyor olsa da şehir sakinleri rampaların önüne araç park etmeye, yolları kapatmaya, engelli park yerlerini işgal etmeye devam ediyorlar. İşte tam da bu nedenlerden dolayı hayatın içinde az sayıda engelli birey var. Çünkü engelli

bireyler dışarı çıkmanın, denize girmenin, seyahat etmenin, bir işte çalışmanın, kısacası hayatın kendilerine uygun olmadığını düşünüyorlar. Bu konuda haksız da değiller. Çünkü bir zorunluluk olmadıkça hayatı onlara erişilebilir kılmıyoruz. Hatta onları fark etmiyoruz. TÜİK tarafından 2010 yılında yapılan *engellilerin sorun ve beklentileri araştırmasından* elde edilen sonuçlar da engelli bireyleri fark etmediğimizi doğrular nitelikte. Hatta engellilerin sorun ve beklentileri araştırmasının en son 2010 yılında yapılmış olması dahi onları ne kadar anladığımızı ve bu konuda ne kadar duyarlı olduğumuzu gösteriyor. Tablo 3'de sunulan araştırma verilerine dönecek olursak, engelli olma türüne bağlı kalmaksızın tüm engelli bireylerin *sosyal yardım ve desteklerin artırılması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yine sağlık hizmetleri ile bağlantılı olan bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması* konularında yüksek beklenti içerisinde oldukları görülmektedir. *İş bulma olanaklarının artırılması* beklentisi ise engellilik türleri birlikte değerlendirildiğinde nispeten düşük olmasına rağmen, görme, işitme ve ortopedik engelli bireyler iş bulma olanaklarının artırılmasını istemektedirler. Dil ve konuşma engelli bireyler ile zihinsel engelli bireyler ise iş bulma olanaklarının artırılmasından daha çok *eğitim olanaklarının artırılmasını* arzulamaktadırlar.⁸

⁷ Türkiye İş Kurumu (2017). İstatistikler. 22.03.2018 tarihinde <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx> adresinden erişildi.

⁸ Türkiye İstatistik Kurumu. (2010). Engelli İstatistikleri: Engellilerin sorun ve beklentileri araştırması. 22.03.2018 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 adresinden erişildi.

Tablo 3. Kayıtlı olan engelli bireylerin kamu kurum ve kuruluşlarından beklentilerinin engel türüne göre dağılımı

Kamu kurum ve kuruluşlarından beklentiler (%)	Toplam	Görme engelli	İşitme engelli	Dil ve konuşma engelli	Ortopedik engelli	Zihinsel engelli	Ruhsal ve duygusal engelli	Sürekli hastalık	Çoklu engellilik
Sosyal yardım ve desteklerin artırılması	85,7	85,1	85,3	74,1	84,4	85,0	84,9	86,7	87,0
Sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi	77,0	74,4	73,5	66,3	73,8	74,1	75,0	82,0	79,2
Bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması	40,4	33,8	25,4	23,4	38,0	35,4	41,4	48,0	47,0
İş bulma olanaklarının artırılması	28,7	45,5	43,5	31,0	40,5	21,9	28,7	27,0	23,5
Eğitim olanaklarının artırılması	25,6	17,4	33,3	54,4	17,4	43,0	17,6	13,4	21,4
Fiziksel çevre ve ulaşım imkanları konusunda düzenlemelerin yapılması	17,7	23,0	15,1	13,2	23,0	12,3	14,3	19,6	20,4
Hiçbir beklentisi olmayanlar	2,2	1,8	2,5	4,3	2,0	2,6	5,0	1,8	1,9
Diğer	8,6	7,0	8,5	16,0	8,0	11,6	10,4	6,1	7,7

Kaynak: TÜİK, Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, 2010

Peki devletimiz, yerel yönetimlerimiz, sivil toplum örgütleri ve hatta insanlarımız, engelli bireylere hayatı erişilebilir kılmak için gayret gösteriyor olmalarına rağmen neden istenilen sonuç alınamıyor? Şahsi kanaatim soruna adım adım yaklaşmak ve bir süreç halinde ele almak gerektiği yönünde. Öncelikle engelli bireylerin yaşamak için gerekli olan sağlık, barınma, gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyor. Zira bu ihtiyaçlar karşılanmadıkça bir bireyin yaşama katılması çok da mümkün değil. Bu ihtiyaçlar karşılandıktan sonra engelli bireylerin yaşama katılmalarını sağlayacak eğitim ve iş olanaklarının sağlanması adımına geçilmesi gerekiyor. Örneğin, dil ve konuşma engelli bireyler, diğer engellilere göre daha çok eğitim olanaklarının artırılmasını talep ediyorlar. Çünkü, bu bireylerin eğitim olmadan iletişim kurabilmeleri ve hayata katılabilmeleri sınırlı seviyede kalıyor. Eğer doğru politikalar üretebilirsek, hayata katılamamalarının yarattığı öğrenilmiş çaresizlik nedeniyle %85,7 gibi yüksek bir oranla sosyal yardım ve desteklerin artırılmasını bekleyen engelli bireyleri, ülke için katma değer yaratan, üretken bireyler olarak göreceğimizi düşünüyorum.

Son olarak engelli bireyler ve erişilebilirlik konularında sergilediğimiz toplumsal tutuma dikkat çekmek istiyorum.

Engelli bireyler hayatın içerisinde daha az görmemize onları toplumun geri kalanından ayırmamız, onlara bizden çok farklıymış gibi davranmamız neden oluyor olabilir. Belki de engelli plajı, engelli park yeri, engelli lavabosu, engelli oteli, odası, vb. ayrı düzenlemeler yapmak yerine hayatın her noktasını erişilebilir kılmak gerekiyor. Hayatın ve dolayısıyla yaşadığımız çevrenin sağlıklı, normal insanlara göre düzenlenmesi gerektiği bakış açısını terk edip, hepimizin birer engelli adayı olduğunun farkında olan bir toplum oluşturabilirsek, dünyanın herkes için daha rahat, daha yaşanabilir ve erişilebilir bir yer olmasını sağlayabiliriz. Eğer toplumun, yani kendimizin bakış açısını bu yönde değiştirebilirsek belki de gelecekte devletin engelli bireyler için yasalar çıkarmasına ve plajların ve tesislerin bir kısmının engelli bireylerin kullanımını için ayrılmasına gerek kalmayacaktır. Çünkü her yer erişilebilir olacaktır. Bir gün erişilebilirliği toplumun her kesimine benimsetebilirsek ve engelli bireylerin beklentilerini doğru anlayabilirsek onları hayatın her alanında daha fazla göreceğimizden eminim. Kim bilir bu sayede, aramızdaki Hawking'lerin farkına varabilir ve onların gerçek potansiyellerini açığa çıkarmalarına yardımcı olabiliriz.